

Marya Konopnicka.

(„Italia. Z portretem autorki. Warszawa 1901“.)

Očrtal Ivan Prijatelj.

Gospa Konopnicka je pisala nekdam novele z malo premalo zavitim tendenčnimi ostmi. Potem je odložila kopje, ki ni pristojalo njeni nežni roki, in se odmeknila s svetovnega poprišča na svoje posestvo. Zaživela je s kmeti ter jih začela opisovati z onim pazljivim in skrbnim očesom, ki odlikuje dobro kmečko gospodinjo. — Gospa Konopnicka je visoko izobrazena dama, vseskozi moderna ženska, kakor more biti samo najodličnejša hči tako kulturnega in plemiškega naroda, kakor so Poljaki. Ali to ji ni škodilo, da se je ponižala do nizkih in ubogih. V bližini z narodom si je osvežila in obogatila svoj duh, s katerim si je priborila v poslednjem desetletju mesto med najodličnejšimi veljaki poljskega Parnasa. In to po vsej pravici. Marya Konopnicka je sijajen talent: po smrti Slovackega gotovo ni imela poljska literatura nikogar, ki bi tako obladoval poljski verz ko Konopnicka, in za Mickiewiczem je javaljne kdo slikal pokrajino s tako bujnostjo in kipečo razkošnostjo kakor ta visoka gospa.

In visoka gospa je Konopnicka. V svoji prikazni nas spominja nekoliko na dame pozne renesanse in na one duhovite žene, ki so nemške romantike v času njih najintenzivnejšega ustvarjanja združevale v svojih salonih ter pisale literarne dnevnike, polne finih opazovanj. — Kakor Madame Staël tudi Konopnicka rada potuje. Mika jo zlasti jug in domovina trubadurjev — Provansa. Danes se izprehaja po izpranem svišču rivierskih parkov, za nekaj dni sedi na altani goriškega hotela, opazujoč, »kako solnce v Gorici zahaja«, čez par dni jo nese vlak na položno brdje Provanse. In kako zna tu uživati prirodo! Vsa se ji oddaja:

Voda — tako tiha
ko sen . . .
Veter — lahno diha
ko sen . . .
Ladjica — tak uteka
ko sen . . .
Misel — tak daleka
ko sen . . .

(»Z podróžnej teki.«)

Včasih izpregovori tudi o literaturi. O Rostandu pripoveduje, o Hauptmannu . . . a s posebnim veseljem in prisrčnostjo o Mickiewiczu in s čudovito kongenialnostjo o svojem kolegu Sienkiewiczu. Treba je samo enkrat od daleč čuti, kako razumeva ona Sienkiewiczzeve »Križarje« — ni dolgo, kar je vse govorilo o tem — da spoznaš, kako globoko je prodrla ta visoka gospa v poljski duh. — Sienkiewiczzevo delo — pravi — sloni na grandiozni podlagi, na široki, mogočni podlagi ljudi in dogodkov.

Ta široka, mogočna podlaga je — zemlja.

V Sienkiewiczovem delu ni zemlja samo pokrajinska slika, pejzaž, ni samo tla in akcesorija. Kajti pokrajinska slika je samo usmev zemlje, ali hipna žalost, ali jeza, ali hrepenenje, obleka kraljevska, ali kmečka raša. Zemlja pri Sienkiewiczu je — podstava pod korakom življenja, vir življenja in pravica do življenja. Drugi so opevali zemljo kot ljubico. Sienkiewicz vidi v njej — mater. Mater-roditeljico, mater-braniteljico, mater-pestunjo pokolenij. »Tudi Mickiewiczu je bila zemlja bolj mati nego ljubica«, pravi gospa Konopnicka; a mati je — kakor bomo videli — tudi njej. In čudovito se čita, kako se navdušuje Konopnicka s Sienkiewiczem za staro poljsko slavo, za sintezo vseh narodovih kreposti, njega moči in ponosa, za davne krščanske viteze, ki jim ni bilo krščanstvo verska dogma, ampak etika življenja, za one »celotne duše, ki so šle z neokrenljivim korakom do velikosti«. In potem jo rad poslušaj, s kako skrbjo in nego zbira odmeve domačih bitk, one visoke, ekstazne tone rodne sile, ki so pretresali domovino v velikih momentih, kako se opaja ob njih čudovitih melodijah, združujoč jih v polni epični akord, »pretresljiv, preprost in — predsmrten.«

Gospa Konopnicka je moderna ženska, altruistka. Ponižane in uboge ljubi. A ona se ne ponižuje, kadar govori ž njimi in zanje, na njih stališče, temveč jih dviguje k sebi. Tudi ni ona kakor visoka dama, ki pri cerkvenih vratih rada poseže v žep in obdari berača na stopnicah, da ima potem prijetno zavest, da je storila dobro delo. Konopnicka je ženska, ki se zaveda, da je ubožec ž njo v bližnji zvezi, ud tiste družine, kateri biti idealna gospodinja je njen visoki cilj. To zavedno, duševno bratstvo jo diči in podaja njenim besedam, kadar govori o bedi siromakov, toplo ganljivost. — V zadnjem desetletju se je poljska književnost z mogočnim vzletom pognala v prve vrste moderne evropske umetnosti. To je bil smel korak, ki so se pri njem morebiti živci in mišice bolj napele, nego je bilo koristno in potrebno. Odtod najbrž oni nervozni, bolešni in utrujeni

ton, ki je v zadnjem času s takim krikom prerezal harmonijo poljske umetnosti. Konopnicka je ostala mirna v svojem ravnovesju. Razmerje njeno do naroda se ni pretrgalo, in krvne niti, ki ž njimi visi na svojem ljudstvu, niso obledele. To jo je usposobilo, da je dovršila v poslednjem času umetniško delo, ki se sme uvrstiti v poljski literaturi takoj za največjim, kar premore poljski genij, za Mickiewiczem »Panom Tadevšem«. Po Mickiewiczevi smrti niso bili časi, ki bi bili rodili pesnika, zmožnega nadaljevati tradicije velikega mesijanista. Kolikor bolj malenkostni so postajali dnevni dogodki, toliko bolj so bežali ljudje vase, ne meneč se za dogodke okrog sebe. Kult popolnega subjektivizma je vrhunec tega stremljenja. Tako seveda ni mogel nihče priti do velike epične snovi. A Konopnicka, živeča v ostalni zvezi z narodom, je našla povsem moderen epičen sujet v narodu: izseljevanje ljudstva v Brazilijo, domačega ljudstva, hrepenečega iz težav v domovini po novem svetu, iščočega nove domovine. Njen veliki epos v treh spevih, pisan v oktavah med leti 1892 — 1901, se zove »Pan Balcer w Brazylii« in je izhajal v »Biblioteki Warszawski«.

»Pan Balcer« je kmečka kronika, polna živahne dramatike, pretresljive realnosti in ginljive, iskrene poezije. Dolga potovanja, prihod v tuji svet, velikanski napor, borbe z elementi v novi domovini, drastično medsebojno življenje kmetov, boječe opazovanje, kako ginejo človeške moči, prvi gibljaj poželjenja po stari domovini, nastop težke poti proti domu, naraščajoče hrepenenje po domačih tleh, kolikor bliže so jim, koprnenje po zvonjenju čenstohovskih zvonov, ki méni, da jih sliši umirajoči starec... vse to je pripovedovano mojstrsko in v živopisnem narodnem jeziku ter briljantnih verzih.

Visoke dame iz dobe pozne renesanse so ljubile umetnost. V delavnicah slavnih umetnikov so prisostvovala postanku velikih del, zahajale v galerije in posedale v dvorinah pred slikami in kipi ter ljubile pogovore o umetnosti. — Velika poljska umetnica ljubi umetnost kot najplemenitejše človeško razodenje. Ne ljubi je manj nego prirodo, katere izraz je. In ko potuje po svetu gledat prirodo, ne zamudi zaviti na Apeninski polotok, v to dragoceno in neizcrpljivo riznico umetnosti. Konopnicka je bila v Italiji in vrnila se je iz nje s knjigo, katere naslov je pripisan gori v zaglavju tega sestavka.

Italija — druga domovina vsakega izobraženega človeka, sto in sto knjig popotnih spominov se je že pisalo o njej, a bore malo tako globokih in pristnih dokumentov umetnosti, kakor je »Italia« Marye Konopnicke. — Italija je umetniški kolos. In če so visoke

dame davnih dob rade posedale pred umetninami ter se o njih pogovarjale z umetniki — govori Konopnicka s tem umetniškim kolosom samem, ga nagovarja, se pomenkuje ž njim, ž njim in ž njegovim najvišjim umetnikom, z Gospodom življenja in smrti.

»Kateri vstopamo v tvoj solnčni hram,
o, večno lepo!
vdehni v nas moč, daj silo svojo nam«,

tako pričenja Konopnicka (»Którzy idziemy . . .«). In nato ji sledimo na njenih potih: v hodnike dolge vstopamo cerkvá in galerij — v domove lepega — na nogah prah noseč s popotovanja težkega življenja. Črez grobe stopamo z napisi, ob kapelah, kjer molče umetnost moli — iz veka v vek . . .

Skoz mesta hodimo in skoz naravo: Šum morja, nad valovi se loveči galebi . . . Žuborenje rek, topot vojska, svečanost cerkvenih obredov, dolge procesije . . . romarji . . . krasota palač, starodavne slike . . . madone, madone, madone . . . osamelost samostanskih celic, zakristija z rezljanim starinskim klečalnikom . . . molitev resnega meniha, škripanje kiparjevega dleta po trdem marmorju . . . vzdih jetnika . . . hrepenenje device . . . misel o zašlem življenju . . .

In ko gremo za poetko, čutimo, da nas vodi tovarišica Sienkiewiczzeva. Konopnicka ne slika pokrajinskih slik, ne reproducira samo svojih vtiskov, ona živi z deželo, po katere tleh stopa njena noga. Življenje zemlje teče v širokem toku pred nami: iz stoletja v stoletje se preliva mimo naših oči: Benetke, kako razkošni so bili vaši prazniki, kako so zvenele sijaja in jasne lepote prekipevajoče pesmi čarnih vaših večerov! Sedaj je minilo vse. Tiho in zaskrbljeno se vozijo delavci od dela na noč domov. Morje peva sámó. Da-li ne? Toda čuj! . . . Ali se ne dviga tam nekje pesem, pesem starih Benečanov? O čaru brezmejne svobode pripoveduje pesem, in sto in sto moških glasov se je zopet domišlja . . .

To posluša umetnica, in ko jo čitamo, čutimo, kako raste njen duh preko ozemelj, kako se dviga, vrača v domovino svojo, v strto Poljsko, nekdanjo zibelko rodne slave:

Jutro v Benetkah.

Ptič rajski solnca vzlétel, švignil prek azura,
zažgal je pol nebes in zaiskril je mórje,
in pesem luči nesel v širno je obzorje,
zaglušil spev je mesca, noči trubadura.

Glej, zemlja — Dánae leži: od gor do gor je
obešen baldahin, srebrna mu bordura;
na zlatem vzglavju pa ugaša že purpura
razstlanih rož jutranje božje glorje.

Italija! Dan ko ljubimec hodi k tebi.
Na tvojih vélikih vodah, na širnem nebi
ne vzhaja solnce, ampak v svet kar šinel!

A jaz grem iz krajin, kjer pred začetkom dneva
Boga vse v solzah mlado jutro prosi, reva,
naj bi ne šlo več gledat staro bol očine.

In zopet je njen duh v Italiji. Prejšnji sonet je bil samo skriven vzdih, komaj opažen pogled v zemljo, kateri je zašla že davno srečna zvezda. — To odlikuje Konopnicko, da je povsod, koder hodi po širokem svetu, vedno — poljska umetnica.

Pesnica roma iz kraja v kraj. Sedaj je »nad Ticinom«, kjer posluša v viziji na lombardskih poljanah topot Barbarosovega konja, nato se mudi v zalivu bajskega, kjer jo obladuje sijajni duh Ciceronov. Iz teh valov, ki udarjajo ob njeno ladjico, je vstala ona nagla, silna govorica, bleščéča v solnčnih iskrah, ki je pred njo Rim pripogibal svoje koleno. V solncu tega podnebja je kopal svojo besedo in v šumu teh šepetajočih trt se je uril v gestah — Cicero.

Gladeč z mehko dlanjo tu po etruški vazi,
učil se skriti je okroženost v izrazi,
in naj je tudi v njem proklinjal, vpil: »banita!«
blestel je sled v njem amforinega odsvita.

(»Villa C y c e r o n a«.)

Čudovito, kako govori umetnost pod njenim oživljajočim pogledom! Pompejanski friz pripoveduje dolgo povest o »Amorjevih delih« in antični favni z odbitimi udi stopajo v muzejih s svojih podstav v bakhovskem ritmu mladosti (»Faun tańczy«, »Faun pijany«, »Faun śpiący«).

V »Rimskih nokturnah« se približamo večnemu mestu. Silhuete razvalin se molče pomaljšajo iznad horizonta, skozi ogromne triumfalne slavoloke vstopamo v mesto . . . tiho je . . . samo fontane tožijo, plačejo na trgih . . .

Spoetko si ogledujemo Rim. Zanima nas, kam pojde poljska gospa. Na Janiculum hodi pod večer gledat, kako ugasuje solnce v Tiberi, v samostan »San Onofrio«, pred katerim »zamišljene rože stoje za stražo«,

poslušat, kako šumi starodavni dob Torquata Tassa in kako v belokamenih arkadah z obledelimi freskami na zidu šepečejo obiskovalci nad grobnico velikega pevca »Osvobojenega Jeruzalema«. Ob jutrih pa jo spremljamo v Vatikan, v sijajne dvorane, v Rafaelove Loggie, v Mihelangelovo Sikstino. Visoka dama z daljnega severa seda na stol ob steni, in v njeni glavi se rode umotvori, Buonarrottija dostojni. Poslušajte samo, kako piše ona-le Sibila na stropu!

Skoz somrak tiho tiše
šum božjih listov diše,
Sibila knjigo piše.

(Sybilla pisze«.)

Cela velikanska slika Mihelangelova oživi v starem svetopisemskem dramatičnem spevu: »Stvarjenje človeka«. Zaslišijo se svečani glasovi dveh zborov. »Glas« se začuje: »Naredimo človeka po svoji podobi«, spev serafov zmagoslavno proslavlja zemljo in dan:

Zdrava nam zemlja, s tabo je moč,
s tabo je Bog . . .

In Jehova pride in dahne v il. In il se dviga, vstaja z zaprtimi očmi proti Bogu, izteza roko v zahvalo, in Adam reče:

»Sem!«

Sledi opesnitev sprednje slike Sikstine, »Sodba«, polna grandiozne dramatike in titanske sile velikega Mihelangela. Pred teboj se odigrava najstrašnejša tragedija, ki je z neznano, mistično močjo pretresala pobožno krščansko dušo. Oči ti zastajajo med to nebrojno množico ljudi, ki trepečejo, lomijo roke, obupujejo, molijo, kolnejo, plačejo, padajo vznak. Prihaja On! . . . Sodnik!

Njena mehka duša je skesana, beli vrat gosposke žene upognjen, oči pokorne, polne solza; srce ponižno vdano, se začne dvigati v nedosežnem, otroško-iskrenem »Miserere« proti svojemu stvarniku z vedno se ponavljajočim refrenom:

Od kolen tvojih ne vstanem v tej stiski,
Kristus moj, naj te obkrožajo bliski;
saj sem navajena gneva in boli . . .

Iz te mračne, resnobne, pretresljive in grozne atmosfere stopamo počasi in potrto na prosto. Še enkrat se boječe ozremo nazaj, odkoder smo prišli. Pred nami strmi v nebo — Petrova bazilika. In prav poleg nje se je visoko dvignil nad svetom — Vatikan ter se tesno prislonil k njej . . . »Ecclesia! . . . Ecclesia! . . .«

Na jugovzhodni strani Rima, onkraj osamljenega Laterana stoji »Villa Wołkońskich«, »tiha in bela, sipajoča rože preko cipres«. Sem prihaja pod večer početka, ko »stari apijski akvedukt meče dolge sence na mirte in rože.« V bližnjem lateranskem stolpu zvoní Ave Marijo.

»Moli, kristijan, ker prihaja noč, smrt in konec vsemu, kar živi . . .«

Umrl je tudi on, ki je prebil val v tej vili, on — avtor »Dziadów« veliki, ognjeviti Mickiewicz. Konopnicka mu posvečuje prelepe stihe:

Tu bil je, tu je čutil, sanjal . . . v tej samoti
oko je zaželjeno nad sabinskimi gorami
mu šlo pod zvezdami tja v svet pokrit z meglami,
in prsi dihale gozdovom so naproti.

Tu pel je. In ljubeči slavci vsi v tej vesni
utihali so v mirtah, mu prisluškovaje;
to bil je glas! — nad vse — goreč, ljubeč . . . čul v pesni
si tej šumeti žita, trepetati gaje.

Tu čustvoval je. Duh njegov, napeti z bliskom
od tu je prek lazurov teh ko strela letal,
lijoč se v en akord s polnočnih viher piskom
je treskal bliske in megle grmeč pometal.

Tu rad na smreko zrl samotno in temno je,
bežeč od rož z očmi tja v daljne kraje, konce . . .
kot orel, ki na gorsko gnezdo misli svoje,
od tu se vzpel je nad zemljo in letel — v solnce.

Krasna je Italija v svojih spominih, a sedanost njena je trpka in grenka. Legle so v osenčene grobe visoke dame, ki so šumele v dragocenih krilih okrog slik in kipov ter s sladkimi polglasnimi šepeti govorile o božanski ljubezni. Sedaj hodijo po Italiji hlastno in viharno — Ade Negri, Annie Vivanti . . . z glasno, osorno in dolžečo besedo, govoreč o sili in bedi. Gospa Konopnicka je prepotovala Italijo in prinesla s seboj — ne samo prelestnih spominov o umetnosti — ampak tudi dovršen prevod obeh knjig Ade Negri: »Fatalità« in »Tempesta«. ¹⁾ A tudi v svoji knjigi ima pesmi, ki v srce segajoče govore o socialni bedi. Čitajmo n. pr.:

¹⁾ Ada Negri: »Niedola. Burza«. Przekład Maryi Konopnickiej. Warszawa, 1901. Nakładem Bronisława Natansona.

Capri.

Capri? Sem videla. Tam zemlja je kovana
iz skal. Svet pust je in raztrgan ob obali;
na njej prepasan s cunjo kuri ogenj mali
razgaljen ribič iz karenskega pristana.

Črez polja greš, ki s suhim trnjem so nastlana,
list trdi se na solncu ko papirus pali,
ki davni veki nanj so s studom napisali
Tiberija krvava dela razbrzdana.

Na ladjo sedi, k ognju tja na mrež kopico,
nad tiho globočino čelo vpri v desnico,
pa čuj, kaj ribič pravi ti tresoči, stari . . .

Tiberij? . . . Kdo? Avgust? . . . Ne, on o njih ne vé ti!
A zroč mračno na ogenj, ki še komaj sveti,
črez bedo toži, glad . . . To njega so cezari!

Konopnicki je zemlja mati kakor Mickiewiczu in Sienkiewiczu. Ali ta zemlja je mati bolesti, mati stoterih žalosti. Kakor ona je, ki so ji stari krščanski skladatelji peli ginljive, togujoče pesmi. Poetka budi njih duh, in zdi se nam, kakor da se je zemlja, ki v njej leže, polastila njih pretresljivih akordov. Kako veličastno toži zemeljsko trpljenje v sonetu

Pri grobu Pergolesa.

Morjé igra . . . Ven, Pergolese, iz grobne plesni!
Čuj silne orgle kot nalašč za himne tvoje!
Daj, spremljan od valov morja zapoj nam svoje
nesmrtno delo »Stabat«, svojo pesen pesni.

. . . »O zemlja jaz, rodeča mati v boli tesni!
Glej, kak na križu časa večno križan moj je
sin, človek! Premišljuj krvave njega znoje!«
— Morjé igra . . . Glasovi mró . . . ko sanje v vesni.

. . . »Glej, od izhoda do zahoda me obdalo
solz grenkih je morjé, rastoče črez obalo . . .
Glej, kak nad mano slepe jeze rjuje krater . . .

Kak v boli bol rodim, življenje zvaño . . .
Morjé, prepasti, tihi nébes ti nad mano,
vsi poslušajte vzdih moj! . . . Eia Mater . . .

Zemlja v razvitku celih stoletij je podlaga Konopnickinim umotvorom! Znamenite dogodke, ki so določevali njeno usodo, ti stavi pred oči — kratko, ali z nedosegljivo plastiko in dojmljivostjo Poganski svet — vero narave, in novo krščanstvo — vero nadnarave. Elementi so vzdrhtavali — pravijo — v svojih temeljih, ko sta trčila ta dva svetova drug ob drugega. Konopnicka ti vzbuja spomin na ta silni preobrat — z neko pravljico. Stari prirodoslovec jo je zapisal. In ko jo je pisal, je zmajeval nad njo s svojo sivo glavo. Naša fantazija, oplojena s krščanskimi predstavami, se je spominja obenem z ono povestjo, ki pripoveduje, kako se je zagrinjalo v templju raztrgalo od vrha do tal.

Vesti morja.

Kje, kdaj, kdo pravil mi je bajko čudovito,
prastaro bajko to helensko, vedno mlado?
Ni bil to oni Triton z zélišč polno brado,
ki v luki pri Noceri piha v konho zvito?

Noč tiha. Valu sredozemskemu očito
mornar prepušča ladjo. Ko vedó in znado,
naj vodijo bogovi! Vse molči z naslado.
Zvezde drhté . . . Mornar vzravna se ponosito.

Čar grške te noči čuteč v najmanjši žili,
premišlja o bogovih, njih nesmrtni sili,
o večnem bitju njih, o njih vsevečni móči . . .

Zdaj glas iz brezdna: — »Hej! Na jonski nabrežini
vpij: Mrtev jo veliki Pan!« — In spet v tišini
je vse. Drhté le zvezde iz morjá in noči.

Konopnicka je genialna slikarica v pesmi. Nad njenimi slikami se igra mir harmonije, in izrazitost te gleda iz njih z globokimi, mirnimi očmi. Barve se ulegajo široko in topeče pod njenim čopičem, in neki nedopovedljiv čar diha iz svežosti njenih umotvorov. Človek čita, in pred njegovim duhom vstajajo v določnih obrisih pokrajine in poslopja. Böcklinovo sliko meniš, da imaš pred seboj, ko čitaš n. pr.

Certosa san Martino.

Obrni ključ, pobožni kartuzjan, v klavzuri!
 Odrečem vsemu se ko ti, kar svet podarja,
 samó če táko mi morjé ogromno vdarja
 pred take stare, tihe, v solncu zlate duri . . .

Naj se tako blešči mi jadro v rani uri,
 naj imam aloo pod oknom za čuvarja,
 in naj tako poslavlja se na večer zarja
 na gorah, tak potapljajočih se v lazuri . . .

Naj rano se Sorrento beli prikazuje,
 noči naj baklja mi vulkana razsvetljuje,
 naj do stopnic šum iz Neapolja odmeva . . .

Naj ko oko golobje tvoje, tudi meni
 na Capri vstavlja, na Niside se slemeni,
 a doli zbor valov naj z mano psalter peva!

Iz »Italie« Konopnicke veje pokojna in čista lirika velike žene, ki ti očarujoče zveni na uho, objema srce in boža dušo. Čutiš: ženska gre pred teboj. In ti ji slediš z zamaknjenimi očmi kakor brez strasti, brez poželjenj, brez telesa, ali brezmejno srečen, da smeš iti za njo z očmi vprtimi vanjo, poslušati tihi odmev njenih korakov, stopati tja, koder se je dotikala tal njena noga . . . Dalje in dalje gre njena pot, dalje in dalje ji slediš brez moči . . . Pri zadnjem koraku sta: Pred vama molči gluho

»Mare Morto«.

A zdaj se zlij za mano, morje pozabljenja . . .
 Z vodami tihimi me krog in krog obplovi . . .
 nikjer nikomur več na zemlji tej sirovi
 ne pridi pred oči begotna moja tenja!

Naj bom izbrisana iz svetnega vrvenja!
 Ko pa se pesmi zadnje mi zgubé sledovi,
 leté naj njih odmevi s tvojimi glasovi
 tja, kjer se nebes čez medleče zvezde vzpenja.

Vulkan je gorel todi, kjer zdaj val tvoj bije . . .
 Morjé vse pogasi, kar plamení in žije . . .
 Pokoja čem! . . Do večnega grem oddihnjenja.